

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық зерттеу техникалық университеті

**Казахский национальный исследовательский технический университет
имени К.И. Сатпаева**

**АҚЖАН МАШАНИ атындағы
БАЗАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ИНСТИТУТЫ**
көрнекті ғалым, ҚР ҰҒА академигі, философия ғылымдарының докторы,
профессор Д.К. Кішібековтың 90-жылдығына арналған
2015 жылғы желтоқсанның 15 күні өткізілетін
«ҚАЗАҚ ӨРКЕНИТІ: ӨТКЕНІ, БҮГІНІ, БОЛАШАҒЫ»
атты халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

международной научно-теоретической конференции:
«КАЗАХСКАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ: ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ,
БУДУЩЕЕ» посвящается 90 –летию юбилея академика НАН РК, доктору
философских наук, профессору Казахского национального
исследовательского технического университета университета
имени К.И.Сатпаева
15 желтоқсан 2015 ж. Алматы, Қазақстан

Алматы, Казахстан 15 декабря 2015 г.

это дало социуму новый импульс. Проповедь трудолюбия, аскетизма, личной ответственности за порученное дело, здорового образа жизни была своевременной, понятной и нашла отклик среди народа. На следующем этапе был внедрен четкий стиль управления. Наряду с лозунгом «я могу» был выдвинут еще один – «я должен». Наконец, церковь ориентировала граждан на создание общества всеобщего изобилия.

Итак, претворение в жизнь этических и нравственных норм наряду с выдвижением общей цели - построения общества всеобщего изобилия (при условии соблюдения всеми этих норм) консолидировало южнокорейское государство. Пак Ден Сун убежден, что «здоровая духовная энергия народа обладает очень большой силой влияния на экономическое развитие страны» [95, с. 161].

В свете опыта других стран для успешной социально-политической трансформации казахстанского общества важно сохранить уникальность и самодостаточности национальных культур этносов, национальное единство, создать большую коалицию политических партии, поддержать общественные организации и движения. Специфические особенности перехода нашего общества на рыночные отношения и демократическое обустройство жизни заключается в становлении активности, автономности индивида на базе традиций национальной культуры. Необходимо и дальше целенаправленное развитие программы «Культурное наследие». Все большее развитие духовной культуры народа должно способствовать осознанию социально-исторической общности людей, формированию нового менталитета, коллективного самосознания и архетипов мышления.

ВЫВОДЫ

В своем выступлении Н. А. Назарбаев на XXII сессии Ассамблеи народа Казахстана заявил: «Мы - народ Казахстана», это незыблемая формула единства многонационального народа. Мы на века должны сберечь наши главные ценности - независимость, мир и стабильность в обществе. Долг всех государственных институтов, каждого казахстанца быть на страже этих ценностей», - добавил он. Общенациональное движение «Казахстан-2050» должно организовать разработку к принятию патриотического акта «Мәңгілік ел», - сказал Н. Назарбаев, озвучивая ежегодное послание народу Казахстана «Казахстанский путь-2050 - единая цель, единые интересы, единое будущее».

ЛИТЕРАТУРА

1. Кшибеков Д. Общенациональная идея. Алматы, Дайкзпресс. 2007. – 340 с.
2. Соловьев Вл. - Соч. в 2-х томах. - М., 1990. - Т. 1.
3. Второе пришествие // Беседы. - М., 1991.
4. Шубарт Вальтер. Европа и душа Востока // Общественные науки и современность. - 1993. - № 1.
5. Восток-Запад. Диалог культур. - Алматы, 1996.

Резюме: Мақала интегративті идеологияның ұлттық идеяның трансформация мәселелерімен айналысады. Осы идеологияның мақсаты бір ұлттың барлық этникалық топтар біріктіру.

Кілт сөздер: интеграция идеясы, идеология, патриотизм, бірлік.

Резюме: The article deals with problems of transformation at-national idea in integrative ideology. Purpose of this ideology is to unite all ethnic groups into one nation.

Key words: the idea of integration, ideology, patriotism, unity.

Н.Ж. Байтенова

филос.ғ.д., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің дінтану және мәдениеттану кафедрасының профессоры

ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ИСЛАМ: ЗАМАНАУИ ДИСКУРС

Абстракт. XXI ғасыр тек қана жаһандану, вестернизациялану, модернизациялану ғасыры емес, сонымен қатар исламның бүкіл әлемге кеңінен таралуымен де айқындалады.

Жаһандану жаңа бір мәдени жағдайдың туындауына негіз болып отыр. Қаншама негіссіз болып көрінгенмен, бүгінгі күні жаһандану тек қана вестернизациялануды немесе модернизациялануды, яғни батыстық құндылықтар мен батыстық өмір салтын ғана білдірмейді, ол сонымен қатар исламдық өмір салты мен исламдық құндылықтардың кеңінен таралуын білдіреді, оның батысевропалық тұрғындардың бір бөлігі үшін тіпті дәстүрге айналғандығын да білдіреді. Бұл бір жағынан, мұсылман елдерінен миграция процесінің және де мұсылман халықтарының ерекше тез қарқынмен өсуіне байланысты болса, екінші жағынан, тұрғылықты халықтың исламды қабылдап ұстануымен де тікелей байланысты.

Қазіргі Еуропаға исламның әсері зор, кейбір аналитиктердің пікірі бойынша, 50 жыл аралығында Еуропа мұсылмандық сипатқа ие болады. Демографиялық көрсеткіштерге жүгінетін болсақ, Еуропаның мұсылмандық бөлігі тез қарқынмен өсіп келеді. XX аяғы мен XXI басында Азия мен Африка елдерінен мономәдениетті және моноконфессионалды Еуропаға миграциялық ағымның күрт өсуіне байланысты тұрғылықты халық арасында мұсылмандардың үлесінің өсуіне әкелді. Егер 1992 ж. Батыс Еуропада 7 млн. мұсылман болса, бүгін, кейбір зерттеушілердің пікірі бойынша, мұсылмандардың саны 40 млн. жетті. Эксперттердің болжамына арқа сүйейтін болсақ, 2050 жылға қарай мұсылмандардың саны Еуроодақта мұсылмандардың халық өсімінің жоғарғы деңгейде болуына байланысты және де Солтүстік Африка мен Таяу Шығыстан мұсылман иммиграциясының жалғасып, тіпті үдей түсуіне байланысты екі есе өседі. Еуропа елдерінің ішінде қазір Францияда ең көп мұсылмандар (5-нан 9 млн.-ға дейін) тұрса, Германияда 3,2-ден 3,5 млн.-ға дейін, Швецияда мұсылмандар тұрғылықты халықтың 14%, Нидерландыда тұрғылықты 16млн. халықтың 1 млн. мұсылмандар болып табыласа, Швейцарияда 7,5 млн. тұрғылықты халықтың 400 мыңға жуығы мұсылмандар болып табылады. Өркениеттік сынық қазір көбінесе Солтүстік Америкада да жиі көрініс табуда.

Батыс аналитиктерінің болжамы бойынша еуропалық мұсылмандардың саны тек миграциялық үрдістердің негізінде немесе халық санының өсімінің жоғарғы деңгейде болуына байланысты емес, сонымен қатар, ислам қатарына этникалық немістер, француздар, ағылшындар және басқа еуропалықтардың қосылуына да байланысты, мысалы, тұрғылықты француздардың 300 мыңға жуығы исламды қабылдады.

Бүгінгі әлемде Ислам барлық бағытта өте жедел қарқынмен таралып жатыр, бұл заманауи әлем бейнесін түбегейлі өзгеріске алып келуі мүмкін. Бүгінгі таңда ислам сан жағынан және таралу аумағы жағынан және де халық санының тез қарқынмен өсуіне байланысты соңғы 25 жыл ішінде жеткілікті дәрежеде тарала бастады, соңғы жылдары мұсылмандардың саны 3 есе өсіп алғаш рет әлемдік деңгейде христиандардан асып түсті. 1973 жылы әлемде 500 миллион мұсылман болса, бүгін бұл сан 1.5 миллиардтан 2 миллиард аралығында деп атап көрсетіледі. Бұл планетадағы әрбір төртінші адамның мұсылман екендігін білдіреді. Дәстүрлі түрде сан жағынан әдетте Азияның, Солтүстік және Батыс Африканың көп бөлігі мұсылмандардан тұрады.

Бүгінгі заманның бет бейнесін түбегейлі өзгеруіне алып келуі мүмкін бірден бір маңызды факторлардың бірі бұл бүгінгі күні Араб әлеміндегі болып жатқан саяси әлеуметтік үрдістер мен үдерістер. Қазіргі әлемдік саясатқа «араб көктемі» деген атпен мәлім болған саяси әлеуметтік оқиғаларды осы мәселе тұрғысынан ерекше атап өтуге болады. «Араб көктемі», жалпы араб елдерінде болып жатқан күрделі өзгерістер, ең алдымен билік, сайлау мәселелеріне байланысты болып жатқан өзгерістер, осы процестерге радикалды исламистік ағымдардың белсенді түрде қатысуы және белгілі бір дәрежеде атаулы нәтижелерге жетуі үлкен бір өзгерістер мен трансформацияларға алып келуі туралы болжам ғана емес, тіпті бүгінгі күні өте айғақ факторлардың біріне айналып отыр деп тұжырым жасауға толық негіз бар. «Араб көктемінің» нәтижесі араб елдері, жалпы мұсылман елдеріне ғана емес, қазіргі бүкіл әлемнің заманауи бет бейнесіне түбегейлі әсер етіп, күрделі өзгерістерге алып келетіні ендігі жағдайда ешбір күмән туғызбайды. Бірақ «араб көктемінің нәтижелері» қаншама позитивті немесе негативті нәтижелерге алып келе ме, қазіргі әлемнің заманауи бет бейнесіне

қандай бағытта және қандай тұрғыдан әсер етеді, оған нақтылы қазіргі уақытта біржақты жауап беру біршама қиындық тудыруда.

Мұсылмандардың санының тез қарқынмен өсуіне қарамастан, мұсылмандардың тұтас қауымдастығы туралы мәселе өте күрделі мәселелердің біріне айналуға. Бір жағынан, радикалды, шеткі көріністегі исламға негізделген мұсылман елдері, екінші жағынан, кедей және бай мұсылман елдері арасындағы экономикалық алшақтық. Бірақ нәтиже әруақытта да бірдей: ішкі қарама қайшылықтарға қарамастан, бірлік пен пікір таласқа қарамастан, Ислам біртұтас идеология болып және заманауи әлем бейнесін түбегейлі өзгертіп бүкіл әлемге таралуда.

Соңғы бірнеше онжылдықтың ішінде мұсылмандар еуропалық қауымдастықтың жай ғана бөлінбес құрамдас бөлігі болып қана қойған жоқ. Олар осы қауымдастықтың мәдениетін түбегейлі өзгертті. Еуропада мұсылман қауымдастығының өсуімен қатар, ислам догматтарын терең меңгерген тұрғылықты еуропалықтардың саны да өсуде.

Бүгінгі күнде Еуропада исламның орын алуы табиғи құбылысқа айналып отыр және де тіпті кейбір еуропалық елдерде негізгі діндердің біріне айналып отыр. Франциядағы екі жетекші конфессиялардың культтік құрылыстарының арақатнасы осыған жақсы мысал бола алады. Франциядағы католик шіркеуі соңғы 10 жыл ішінде тек 20 храм ғана салып, осы аралықта 60 храмды жабуға мәжбүр болды, тіпті La Croix католик басылымының мәлімдеуі бойынша жабылған католик шіркеулері жақын арада мешіттерге берілуі мүмкін. Соңғы 10 жыл ішінде Францияда мешіттердің саны екі есе өсті, бүгін олардың саны 2 мыңнан асады. Бірақ осы жерде ерекше назар аударатын нәрсе, Франциядағы негізгі дін католик дінінің құлдырауы бұл мұсылмандардың мәселесі емес. Бұл француздардың өздерінің мәселесі.

Бүгінгі әлемде, әсіресе, Еуропа мен Солтүстік Америка елдерінде «исламофобия» кең етек жаюда. Француз саясаткерлері, Марин Ле Пеннен бастап экс-президент Саркозиге дейін «ислам» тақырыбын пайдаланып президенттік сайлауы қарсаңында өздеріне ұпай жинамақшы болды. Осылай мұсылмандарға қысым жасау арқылы саясаткерлердің қандай да болмасын нәтижеге жетулері күмән тудырады, олар керісінше осындай іс шара арқылы исламды ұстанатындардың ашу ызасын, наразылығын тудырып, Еуропадағы мұсылмандардың қазіргі жағдайларына наразылығын пайдаланатын исламистер идеологиясының бұрыннан да бетер беделін өсіруге негіз болады.

Ірі ислам қауымдастықтары төңірегінде істің шиеленісе түсуіне байланысты өркениеттік сынық Батыс Еуропада барған сайын айқындалып отыр, осыған байланысты көптеген елдерде наразылық шерулер орын алуда, басылымдарда оларға Еуропаның «исламдануына» қарсы наразылық деп баға берілуде.

Мұсылмандар мен қазіргі батысеуропалық мәдени дәстүрлер арасындағы мәдениаралық дағдарыс тереңдей түсуде, оған түрткі болған 2005 жылдың 30 сентябрінде «Юлландс-Постен» атты дат газетінде Мухаммед Пайғамбарды келемеждеп салған он екі суреттердің салынуы, 2015 жылдың 7-ші қаңтар күні Париждегі Charlie Hebdo сатиралық журналының редакциясына қарулы адамдардың шабуылы салдарынан 12 адам қаза табуы. Бүгінде батысеуропалық елдерде мұсылмандық азшылықпен қарым-қатнас мәселесі осы елдердің ішкі саясатының күн тәртібіндегі маңызды бөлігіне айналып отыр. Швейцария, Венгрия, Норвегия елдерінде антииммигранттық лозунгпен шығып жүрген оңшылдар елеулі жетістіктерге жетіп отыр. 2009 жылы ноябрьдің аяғында Швейцарияда минареттерді салу мәселесі бойынша референдум өтті (бұл жерде қазіргі кезде 170 мешіт салынған, бірақ тек 4 қана минареттері бар) дауыс бергендердің 57% елде минареттерді салуға тиым салуды қолдады. Неміс экстремісінің 2009 жылдың июльде Германияда 32-жастағы жүкті египеттік әйел Марвы Шербиниді өлтіруі Египет пен Германия арасындағы қарым қатнастардың шиеленісуіне алып келді. Египеттік «Аль Ахрам уикли» (№ 972, 19–25.11.09 г.) апталық басылымның мәлімдеуі бойынша, Шербиниді қоғамда қалыптасқан дәстүрлерге қарсы шығып немесе жат бірнәрсе айтқаны немесе істегені үшін емес, оның киіну тәсіліне байланысты өлтірді. Бұл бір ғана мысал емес: осыдан бірнеше ай бұрын Калифорния мешітінің имамы Али Мухаммедтің «мұсылман террорисі» деп аталуынан кейін өз үйінде өртеген. Шамамен осы кезде

Лондондағы Ислам орталығындағы Аль-Азхар өкілі Мухаммед Аль Саламони өзінің қызметіне орналасқаннан кейін алты айдан соң соққыға ұшырап, көзінен айрылды.

Мұсылмандарға үрей тудырып отырған мәселе: исламофобия Батыста жаңа, барған сайын қауіпті сипат алуда. 2006 жылдың декабрінде нәсілшілдік пен ксенофобияға мониторинг жүргізетін Венада орналасқан еуропалық орталықтың зерттеулерінде нақтылы «Еуропада исламофобияның кең етек жайғандығы, көптеген мұсылмандардың өздерін түсінбейтінін және де қысым көрсететіндігі» туралы тұжырымға келген. Еуроодақтың барлық 27 елдерінде діни түсініспестіктің орын алғандығына, мұсылмандардың өздеріне қарсы қара күш жұмсалудан, жұмыстағы дискриминациядан жәбір шегетіндігіне ерекше назар аудару қажеттілігі туындап отыр. Батыстағы басылымдар радикалды исламның қауіптілігін шектен тыс көрсетіп, көпшілікті терроризммен қорқытады.

Исламофобияның таралуының шектен тыс шығып бара жатуына байланысты «Эмнести интернейшенл» ұйымы мұсылмандарды құдалау және оларға қарсы бағытталған дискриминацияның күшейуі және де оларға қарсы бағытталған қылмыстардың орын алғандығы туралы ескерту жасады. Осының барлығы мұсылман жастарының радикалды тобының тарапынан белгілі бір іс әрекеттердің орын алуына себепші болып отыр. Осының барлығы да мұсылман диаспорасы мен тұрғылықты халық арасында түсініспеушілікті тудырады. Соңғы уақытқа дейін негізінен Еуропада орын алған исламофобия, енді Америкада да орын алып отыр. Көптеген эксперттердің пікірі бойынша, осындай қалыптасқан жағдайға Еуропа өзі кінәлі. Соңғы жылдары болған терактілер еуропалықтарды қатты ойландырды – оларға қауіп төндірген шетелдіктер емес, Еуропада туған және тәрбиеленген өздерінің отандастары. Аналитиктердің пікірі бойынша, қалыптасқан жағдайға «экстремизмге қолайлы жағдай жасайтын» еуропалық үкімет және исламдық фундаменталистік ұйымдар жауапты. Үкіметтің кінәсі: мұсылмандардың еуропалық қауымдастыққа интеграциялануына жасалған іс шаралары жеткіліксіз және ислам қауымдастығындағы көптеген әділетсіздіктер мен нақтылы мәселелер, мысалы кедейшілік, жұмыссыздық, толыққанды білім алу, жалпы жастар мәселесі сияқты сұрақтар батысеуропалық қауымдастықтың назарынан тыс қалуда. Жоғарыда аталған мәселелерді шешудің бірнеше жолдары бар: исламофобиямен күресу (ең алдымен СМИ арқылы), исламистердің шетелден қаржыландыру көзін айқындау, жоғарғы білікті имамдарды дайындау, мұсылмандарды қоғамдық жұмысқа тарту, исламның зайырлы зиялыларын дайындау және де еуропадағы, жалпы әлемдегі мұсылмандар мәселесі бұрынғыдан да ұшықпай тұрғанда жоғарыда аталған мәселерді шешуді кейінге қалдырмай тез арада шешу мәселесі күн тәртібіндегі өзекті мәселелердің біріне айналуы қажет.

Адамзат тағдыры үшін батыстағы христиан мен ислам әлемі арасындағы өркениеттік сынықтың қаншама қауіпті екенін ескеретін болсақ, екі жақтағы да экстремистік күштерді бейтараптандыру мәселесі барған сайын өзекті болып отыр.

Батыс зерттеушісі Ли Харристің пікірі бойынша (Ли Харрис «Самоубийство разума» (Lee Harris. The suicide of Reason. Radical Islam's threat to the West. The Return of Fanaticism and the Death of the liberal West, 2008) Батыс мұсылман мәдениетінің шынайы табиғатын көре алмауда, Батыс исламды түсінбейді, мұсылман әлемінде жаңа элитаның қалыптасқандығын, оның кейбір жағдайда тіпті дамыған елдердің элитасынан да асып, мұсылман елдерінің мәселелерін өз бетінше шеше алатындығын мойындай бермейді. Еуропалықтар көп жағдайда исламның тарихи және позитивті ролін, ислам мәдениетінің Еуропаға тигізген зор әсерін ұмытып қалады. Бүгін де исламилық дәстүр қазіргі еуропалық мәдениеттің органикалық және заңды бөлігі болып табылады. Әр уақытта есте сақтау керек, миллиондаған мұсылмандар еуропалық дәстүрге енуге ұмтылумен қатар өзінің генетикалық және конфессиялық түп тамырын жоғалтпай сақтап қалуға да тырысады.

Дегенмен, Еуропалық қауымдастыққа енуге, интеграциялануға еуропалық мұсылман басшылары да шақырады, мысалы, Еуропа мұсылмандарының басшысы Тарик Рамадан. Тарик Рамадан еуропалық қауымдастыққа интеграциялануға, тілді үйренуге, білім алуға шақырады. Мұсылман әлемімен өзара тиімді қатнастарды ұстану және дамыту Президент Барак Обаманың да сыртқы саясатының да маңызды бөлігін құрайды.

Кезінде, 1993 ж. Foreign Affairs журналында белгілі американ политологы Самюэл Хантингтонның «Өркениеттер тоғысы» атты мақаласы жарық көрген болатын. Хантингтон концепциясының түйіні: қазіргі заманда ислам Батыс өркениетіне қауіп төндіріп отырған негізгі күш. Хантингтонға жауап ретінде ХХ ғасырдың 90-х жылдарының аяғында сол кездегі Иран Президенті М. Хатами өркениеттер диалогы идеясын ұсынды. Бірақ, өкінішке орай, әлемдегі соңғы оқиғалар бұған қарсы тұжырымға келуге негіз болып отыр. Белгілі орыс саясаткері және ғалымы Е.М. Примаков өзінің «Ближний Восток: на сцене и за кулисами» атты еңбегінде қазіргі кезде «өркениеттер диалогының күйзелісі» орын алып отырғандығы туралы ой тұжырымға келді.

Егер біз бейбіт өмірді сақтағымыз келсе, толерантылық, өзара сыйластық пен өзара түсіністік принциптеріне негізделген өркениеттер диалогын орнатуға бар күшімізді салуымыз қажет. Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Бүгінде бүкіл әлемге және әр мемлекетке қуатты жаһандық және ішкі сын-қатерлерге жауап табу маңызды. ... Қазақстан әлемдік саясаттың лайықты қатысушысы ретінде бейбітшілікті нығайту мен қауіпсіздік жолдарын айқындауға белсенді қатысуын жалғастырады» деп Қазақстанның ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыт бағдары басқа мемлекеттермен және өркениеттермен, діндермен диалог орнатып бейбіт қатар өмір сүру екендігіне ерекше назар аударған болатын[1].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты». // Егемен Қазақстан, 28 қаңтар 2012ж.

А. Д. Мейірманов,

*аға ғылыми қызметкері ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және
дінтану институты дінтану бөлімі. Алматы*

КОСМОЛОГИЯЛЫҚ ТҮСІНІКТЕРДІҢ РУХАНИ-ТАНЫМДЫҚ МӘНІ МЕН РӘМІЗДІК МАЗМҰНЫ

Қазақ дүниетанымының сопылық іліммен ұштас негізгі ұстанымы бойынша Құдай – Халық деген сипатына сай мәңгі жаратушы. Оның ұлықтығы мен қалауынан (ирадасынан) көзге көрінер дүние сан алуан көптігімен, құлпырған бояуымен, түрленген көркемдігімен жаралып, жасанып, жаңғырып жатыр. Жаратушылық актісі өзінің мақсатты себебіне ие. Жаратылыстың мақсатты телеологиялық себебі болғандықтан адам осы жаратылыс дүниесінің сырларына бойлау арқылы Хақты – Құдайды танып және сүйе алады. Рухани мұраларда осы адам және Құдай қарым-қатынасын пайымдауда көзге көрінбейтін рухани дүние және періштелер әлемі кеңінен баяндалады.

Өзінің онтологиялық барлығы тұрғысына «жалған дүние» ретінде шәк-күмәнға мүмкіндік беретіндігімен қатар, бұл дүниенің эмприкалық ой мен қабылдау үшін барлығы шүбәсіз шындық. Ғалам мен дүниеге байланысты адамның абсолютті хақиқатты тануына бөгет болуы немесе жәрдем беруі жайлы қарама-қайшы екі түрлі ұғым белгілі.

Біріншіден, бас көзімен көретін бұл дүние көптіктің негізі ретінде жалғандығымен белгілі. Бұл дүние – таухид талаптан адасуға себеп болып, өзінің қызыл-жасыл бояуымен, баянсыздығымен адам көңілінде көптеген мақсат тілек тудырушы. Хақ дидарын қалаған талаптанушы мен екі ортадағы перде. Ал, екінші жағынан, дүние-ғалам Құдайдың ғажап кемел сұлулығы сәулеленетін айна, құдайлық ақиқат әлемдегі идеялардың жүзеге асқан формасы. Бұл дүниедегі заттар мен құбылыстарды тану арқылы адам олардың астарынан ақиқатты